

9. Selchenok, K. V. 2001. *Psykhosomatyka: vzaymosviaz psykhyky y zdorovia [Psychosomatics: the relationship between psychics and health]*. Moscow: AST; Mn.: Kharvest.
10. Sirko, R. I. 2002. *Psykhichne zdorovia u starshomu yunatskomu vitsi yak predmet psykholohichnoho analizu [Mental health in adolescence as a subject of psychological analysis]*. The dissertation of the candidate of psychological sciences. Kyiv: In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy.
11. Tytarenko, T. M., Liepikhova, L. A., and Kliapets O. I. 2006. *Formuvannia v molodi nastanov na zdorovyi sposib zhyttia [Formation of guidelines for a healthy lifestyle in young people]*. Kyiv.

УДК 159.9.07:316.362.1-055.52-055.62(045)

ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕР НАПРУГИ У ВЗАЄМОСТОСУНКАХ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ З БАТЬКАМИ

Марценюк М.О., Соколовська О.О.

PSYCHOLOGICAL RESEARCH OF SPHERES OF TENSION IS IN MUTUAL RELATIONS OF SENIOR TEENAGERS WITH PARENTS

Martseniuk Marina, Sokolovska Olena

У статті розглянуто актуальне питання вікового розвитку особистості яким є процес сепарації. Підкреслюється важлива роль в цьому процесі сім'ї, що виконує ряд провідних функцій, серед яких емоційна та виховна функція, функція духовного спілкування та формування досвіду соціального життя. Зазначається, що процес сепарації є надзвичайно важливим етапом в житті та напряму пов'язаний з набуттям самостійності та незалежності, а також запорукою успішної побудови особистого життя та стосунків. Сепарація - це процес, коли молода людина встановлює дуже чіткі межі між власним життям та життям батьків; здатна до здійснення автономної регуляції, що у значній мірі пов'язане з досягненням цілісної, диференційованої ідентичності. Висвітлюються результати анкетування, спрямоване на дослідження сфер напруги старших підлітків з батьками.

Ключові слова: старші підлітки, сепарація, дитячо-батьківські стосунки, особиста автономія.

In the article the pressing question of age-old development of personality is considered that is a process of separation. An important role is underlined in this process of family, that executes the row of leading functions, among that there is an emotional and educator function, function of spiritual communication and forming of experience of social life. Marked, that a process of separation is the extraordinarily important stage in life and straight related to acquisition of independence and dependence, and also by the mortgage of successful construction of the personal life and relations. A separation is a process, when a young man sets very clear limits between own life and life of parents; apt at realization of the autonomous adjusting, that in a considerable measure is related to the achievement of the integral, differentiated identity. Results are illuminated the questionnaire sent to research of spheres of tension of senior teenagers with parents.

Key words: senior teenagers, separation, child-paternal relations, personal autonomy.

Труднощі у взаєминах дорослих дітей та їх батьків - далеко не рідкість. Однією з найпоширеніших проблем в даному питанні є тема, так званої, сепарації. В психології під сепарацією розуміється процес відмежування, відокремлення, а в даному випадку мається на

увазі процес відділення дорослої дитини від батьківської сім'ї, її становлення як окремої самостійної і незалежної особистості [1; 2].

Науковий інтерес до феномену сепарації знаходив своє відображення у філософських працях (Бахтин М., Гуссерль Є., Левінас Є., К'еркегор С., Сартр Ж.-П., Хайдеггер М.), до амбівалентності батьківського відношення і ритуалу ініціації - в працях демографів і культурологів (Антонов А. І., Артемова О., Бадинтер Є., Борисов В., Вишневський А., Дарський Л., Коннер М., Кристелл Ф., Пенксон Т., Уест М.), до порушення кількісних пропорцій між середнім і старшим поколінням – в працях соціологів (Захаров С., Захарова О., Єлізаров В., Іванов Е., Широкової А.), до перегляду феномену імпринтингу і уточнення поняття «Батьківський інстинкт» - в працях соціобіологів (Лоренц Д., Неш Е., Стернглєнц С., Триверс Р.).

Феномен сепарації в дитячому і підлітковому віці описаний в психоаналітичних роботах (Кляйн М., Фрейд А., Фрейд З.), працях еґо-психологів (Маллер М., Марсія Дж., Еріксон Е.), представників теорії прив'язаності (Боулбі Дж., Ейнсворд М.), аналітичної психології (Юнг К.-Г.).

У науковій літературі з достатньою повнотою освітлені сутнісні ознаки батьківства і батьківсько-дитячих стосунків в період їх становлення і реалізації (Філіпова Г., Хамітова І., Крюкова Т., Максимова Н., Мілютіна Т.), досліджена структура дитячо-батьківських стосунків (Бикова М., Варга А., Земська М., Мініяров В., Столін В., Бодальов А.), представлені типи дитячо-батьківських стосунків (Броди С., Варга А., Гарбузов В., Земська М., Мініяров В., Петровський А., Ейдемілер Е.).

Необхідність дослідження соціально-психологічної структури і типів відносин у процесі сімейної сепарації обумовлена суперечностями між:

- соціальними та індивідуальними орієнтирами щодо ролі батьків повнолітніх дітей: соціальні стереотипи різноманітні - одні акцентують цінність індивідуальності і окремо дорослої людини, а інші - цінність колективізму і почуття родової спільності; індивідуальні орієнтири розпливчасті;
- уявленням про ідеальне втіленні батьківської ролі повнолітньої дитини і реальним ставленням до неї;
- батьківським і материнським ставленням до дорослої дитини;
- сучасними аспектами батьківсько-дитячих стосунків, що зв'язані з життям в умовах продиктовані епідемією COVID-2019;
- необхідністю соціально-психологічної допомоги сім'ям та недостатністю наукових розробок, що забезпечують супровід сепарационного процесу [3].

Психологічна наука, зокрема вікова психологія, розглядає сепарацію як інтрапсихічний процес дорослішання. Якщо звертатися до історії виникнення поняття сепарації-індивідуації, то вперше його окреслила відома психіатр Маргарет Маллер. Авторка припускала, що дитина від народження знаходиться в стані симбіотичного злиття з матір'ю і лише з часом починає усвідомлювати власну незалежність від неї. Процес сепарації вона розуміла як усвідомлення та психічну інтеграцію дитиною факту власної тілесної та психічної окремоті від матері після поступового послаблення відчуття єдності та злиття [4, с. 51]. М. Маллер вважала, що так відбувається через біологічні причини і потреби розвитку, зокрема, інстинкти самовиживання та самозбереження. Процеси сепарації та індивідуації розглядалися нею як дотичні: з поступовим розвитком незалежності від батьківських об'єктів все більше розвивається унікальне, неповторне «Я» людини. Нижче ми будемо використовувати більш емке поняття сепарації, однак вкладаючи в нього сенс обох процесів.

Серед умов сучасного життя вирізняються такі, що сприяють становленню дорослості підлітків (акселерація фізичного та статевого дозрівання, інтенсивне спілкування з однолітками, більш рання самостійність через зайнятість батьків, величезний потік різноманітної за змістом інформації тощо), і такі, що гальмують цей процес (зайнятість тільки

учінням за відсутності інших серйозних обов'язків, прагнення багатьох батьків надмірно опікуватися дітьми тощо) [2].

Соціальна активність старших підлітків спрямована насамперед на прийняття та засвоєння норм, цінностей і способів поведінки, характерних для світу дорослих та стосунків між ними. Руйнування старих психологічних структур, характерне для цього віку, призводить до справжнього вибуху непокори, зухвальства та важковихованості (так звана «підліткова криза»).

Для підлітків характерна полярність психіки, а саме:

1. Цілеспрямованість, наполегливість та імпульсивність;
2. Нестійкість може змінитися апатією, відсутністю прагнень та бажань щонебудь робити;
3. Підвищена самовпевненість, безапеляційність у судженнях швидко змінюється ранимостью та невпевненістю в собі;
4. Потреба в спілкуванні змінюється бажанням бути на самоті;
5. Невимушеність у поведінці порою поєднується із соромливістю;
6. Романтичний настрій часто межує із цинізмом, розважливістю;
7. Ніжність, привітливність буває на фоні дитячої жорстокості [2].

Характерною рисою цього віку є допитливість, цікавість розуму, прагнення до пізнання та інформації, підліток прагне оволодіти якомога більшою кількістю знань, але не звертає порою уваги, що ці знання треба систематизувати.

Загальновідомо, що процес підліткової сепарації, що часто збігається з підлітковою кризою, практично завжди супроводжується непорозуміннями, конфліктами та напругою в стосунках з дорослими, і батьками зокрема.

Для визначення сфер напруги у взаємостосунках підлітків з батьками нами була укладена авторська анкета, яка би допомогла нам дослідити ці сфери у сучасних старших підлітків. До таких «проблемних сфер» можна віднести і особистий простір, і сфера спілкування з ровесниками, і навчання, і інтереси й уподобання, і вирішення проблемних питань, суперечки, і взагалі сама якість стосунків з батьками. Дана анкета містить в собі 11 запитань з варіантами відповідей: а) ні, ніколи; б) достатньо рідко; в) регулярно; г) постійно.

Дослідження проводилося на базі загальноосвітніх закладів м. Мукачеве в період з квітня по травень 2022 року. Загальна кількість осіб, що прийняла участь у дослідженні становить 36 осіб, це підлітки віком 15-17 років, з них 20 дівчат та 16 хлопців. Після опрацювання анкети підраховується відсоткове відношення до кожного твердження, аналізуються результати та формулюються висновки.

Перше питання анкети вимагало від респондентів оцінити свої стосунки з батьками. Частина підлітків, а це 40% дівчат та 25% хлопців, оцінили стосунки з батьками як позитивні і дружні. 60% і дівчат і хлопців назвали стосунки як «нічого особливого» та такими як у всіх сім'ях однолітків. Виразили бажання краще розумітися зі своїми батьками 15% хлопців.

Друге питання анкети стосувалося того, з ким саме з батьків більш комфортно спілкуватися та обговорювати проблемні питання. Більшість підлітків, а це 70% назвали маму, 25% назвали батька, і 5% назвали бабусю. Варто зазначити, що і у дівчат і у хлопців ці цифри були практично ідентичні.

Третє питання анкети стосувалося частоти суперечок з батьками з будь-яких приводів. Отриманий результат нас порадував, оскільки варіант «постійно» ніхто не вказав, варіант «регулярно» вказали 20% дівчат і 25% хлопців, варіант «достатньо рідко» вказали 75% дівчат і 70% хлопців, і варіант «ніколи» обрали 5% і дівчат і хлопців-підлітків.

Наступні питання стосувалося схвалення інтересів і невтручання в особистий простір підлітка, а також нав'язування власної думки з приводу зачіски, одягу, аксесуарів і смаку зокрема. Відповідей «ніколи» та «постійно» не виявилось. Відповіді «регулярно» дали 60% дівчат та 75 відсотків хлопців, а відповідь та «достатньо рідко» дали 40% дівчат та 25% хлопців.

Наступні питання стосувалися сфери контролю, а саме: обмеження свободи переміщення, звітування стосовно місця знаходження та компанії для спілкування, нав'язування інтересів та примушування до занять в гуртках та секціях всупереч бажанням підлітка. Результати по даній сфері нас дещо здивували, оскільки 80 % дівчат та 30 % хлопців відчувають існування такого контролю з боку батьків. Цікавим є той факт, що значно більше контролюють саме дівчат і більш лояльно ставляться в питаннях контролю до хлопців, що вже є традиційним. В цілому, наявність контролю з боку батьків є важливим компонентом процесу виховання.

Передостаннє питання стосувалося задоволення потреб підлітків через задоволення або відмову в тих чи інших проханнях. На питання «В більшості випадків Вам відмовляють в тому, що просите у батьків» ми не отримали жодної відповіді «ні, ніколи» та «постійно», що також свідчить про хороший виховний потенціал батьків і обізнаність в питаннях виховання. Достатньо рідко відмовляють батьки 50% підлітків і 50% підліткам батьки відмовляють регулярно.

Останнє питання стосувалося реакції підлітків на прийняття кінцевого рішення з боку саме дорослих. Так, 20% респондентів-підлітків ставляться до цього спокійно, ймовірно, відчуваючи авторитетність дорослих. 35% підлітків повідомляють, що також в сім'ї мають право висловити свою думку, що може свідчити про демократичні стосунки в родині. 45% підлітків зізнаються, що такі авторитетні рішення батьків їх ображає і бісить, що може свідчити про авторитарний стиль виховання та неврахування інтересів і потреб дитини, що вже підросла і потребує зміни стилю спілкування з боку батьків.

Узагальнені результати анкетування наочно представлені нами в таблиці 1.

Таблиця 1.

Сфери напруги у стосунках старших підлітків з батьками

<i>Сфери напруги</i>	<i>Дівчата, у %</i>	<i>Хлопці, у %</i>
Стосунки: Не достатньо близькі	-	15
Стосунки: Середньо близькі	60	60
Стосунки: Дуже близькі	40	25
Суперечки з батьками	20	25
Схвалення інтересів і невтручання в особистий простір підлітка	60	75
Контроль	80	30
Задоволення потреб та прохань	45	55
Стосунки ближчі з мамою ніж з батьком	100	75

Результати, отримані за нашою авторською анкетною засвідчили достатньо позитивну атмосферу в родині наших респондентів, що нас надзвичайно порадувало, адже сім'я вивляється тим важливим осередком, де відбувається формування особистості людини. А від якості виховного впливу, сімейного мікроклімату, задоволення чи не задоволення базових потреб дитини залежить і самооцінка дитини, і самосприйняття, і побудова міжособистісних стосунків, і формування характеру в цілому, що безумовно впливає і на процес сепарації, тобто відокремлення від батьків і подальший життєвий шлях людини.

Науковцями підтверджено, що тепле, уважне ставлення батьків є основною умовою формування й подальшого підкріплення позитивної самооцінки підлітків. Негативний підхід має зворотну дію: такі діти, як правило, сфокусовані на невдачах, вони бояться ризикувати, уникають участі у змаганнях; їм притаманні такі риси характеру, як агресія і грубість, а також високий рівень тривожності.

Варто зазначити, що процес сепарації є надзвичайно важливим етапом в житті та на пряму пов'язаний з набуттям самостійності та незалежності, а також запорукою успішної побудови особистого життя та стосунків. Це процес, коли молода людина встановлює дуже чіткі межі між власним життям та життям батьків; здатна до здійснення автономної регуляції, що у значній мірі пов'язане з досягненням цілісної, диференційованої ідентичності.

Список використаних джерел

1. Гурлева Т. С. Розвиток автономної відповідальності у підлітка: аргументи «ЗА» / Т. С. Гурлева // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 4. – С. 4–9.
2. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. для студ. ВНЗ / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, Т. М. Зелінська. – К.: Каравела, 2014. – 400 с.
3. Широка А. О. Психологічні особливості сепарації в дочірньо-материнських стосунках: дис.. канд. психол. наук: 19.00.07 Педагогічна та вікова психологія / А. О. Широка. – Львів, 2011. – 247 с.
4. Mahler M. The psychological birth of the human infant: Symbiosis and individuation / M. Mahler, F. Pine, A. Bergman. – New York: Basic Books, 1975. – 307 p.

References

1. Hurlieva, T. S. 2006. Rozvytok avtonomnoi vidpovidalnosti u pidlitka: arhumenty «ZA» [Development of autonomous responsibility for a teenager: arguments "AFTER"]. *Practical Psychology and Social Work*, 4, pp. 4–9.
2. Skrypchenko, O. V., Dolynska, L. V., and Zelinska, T. M. 2014. *Vikova ta pedahohichna psykhohihiia [Age-old and pedagogical psychology]*. Kyiv: Karavela.
3. Shyroka, A. O. 2011. *Psykhohohichni osoblyvosti separatsii v dochirno-materynskykh stosunkakh [Psychological features of separation are in daughter's maternal relations]*. The dissertation of the candidate of psychol. science. Lviv.
4. Mahler, M., Pine, F., and Bergman, A. 1975. *The psychological birth of the human infant: Symbiosis and individuation*. New York: Basic Books.

УДК [373.2.09:745/749-053.4]:373.22/.24(045)

ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Микуліна А.К., Михайлова К.В.

AN ORGANIZATION OF INDEPENDENT ARTISTIC ACTIVITY OF PRESCHOOLERS IN THE CONDITIONS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Mykulina Antonina, Mikhailova Kateryna

В статті на основі аналізу наукових досліджень з даної проблеми розкрита особливість організації самостійної художньої діяльності дітей дошкільного віку в умовах дошкільного закладу. Визначено поняття «Самостійна художня діяльність», її зміст, форми організації.

Також розкриті організаційно-педагогічними засадами для ефективного розвитку самостійної художньої діяльності дошкільників та прийоми керівництва з боку дорослого.

Вивчення особливостей самостійної художньої діяльності дошкільників показали необхідність вирішення цієї проблеми системно і цілеспрямовано.

Ключові слова: художня діяльність, самостійна діяльність, керівництво, характер діяльності, форми організації.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>